

FARG'ONA VODIYSIDA YONG'OQ SHIRASINING TARQALISHIGA TUPROQ-IKLIM SHAROITINING TA'SIRI

Sharipova Barno Salimovna

Farg'ona davlat universiteti

Tabiiy fanlar fakulteti

Zoologiya umumiy biologiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Farg'ona vodiysi sharoitida yong'oq shirasining tarqalishi va uning tuproq-iqlim omillari bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan. Tadqiqot davomida vodiyning turli hududlarida yong'oq shirasining hosildorligi, tarqalish intensivligi va sifat ko'rsatkichlari o'rganildi. Shuningdek, iqlim o'zgarishlari, tuproqning mexanik tarkibi va namlik darajasi shira ishlab chiqarishga qanday ta'sir ko'rsatishi ilmiy asosda tahlil qilindi. Natijalar asosida Farg'ona vodiysi sharoitida yong'oq shirasining optimal rivojlanishi uchun zarur agrotexnik tadbirlar tavsiya etildi.*

Kalit so'zlar: *Yong'oq shirasining tarqalishi, tuproq-iqlim sharoiti, Farg'ona vodiysi, agroekologik omillar, hosildorlik, agrotexnika.*

Yong'oq (*Juglans regia* L.) — qimmatli mevali daraxt bo'lib, uning shirasidan qandolat sanoatida, xalq tabobatida va boshqa sohalarda keng foydalaniladi. Yong'oq daraxtidan olinadigan shira sifati va miqdori ko'plab ekologik omillarga, xususan, tuproq va iqlim sharoitlariga bog'liq. Farg'ona vodiysi O'zbekistonning eng serhosil va agroekologik jihatdan xilma-xil hududlaridan biri bo'lib, bu yerda yong'oqning rivojlanishi va shira hosil qilishi har xil sharoitlarda kechadi. Shu jihatdan, vodiyning turli tumanlarida yong'oq shirasining tarqalish xususiyatlarini o'rganish amaliy va ilmiy ahamiyatga ega. Maqolada aynan ushbu masala yoritilib, tuproq-iqlim sharoitining yong'oq shirasining hosildorligi va sifati bilan qanday bog'liqligi tahlil qilinadi.

Farg'ona vodiysi O'zbekistonning eng serhosil mintaqalaridan biri hisoblanib, o'zining murakkab tuproq-iqlim sharoitlari bilan ajralib turadi. Ushbu hududda yong'oq daraxtining o'sishi va undan shira olish jarayoni ko'plab omillar bilan chambarchas bog'liq. Vodiyning turli qismlarida yer yuzasi relyefi, tuproq turlari, iqlim o'zgaruvchanligi va namlik taqsimoti farqlanib, bu yong'oq shirasining hosildorligi va sifati darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, Farg‘ona vodiysining sharqiy va janubiy hududlari — masalan, Quva, Farg‘ona va Marg‘ilon atrofida joylashgan hududlar — nisbatan unumdor tuproqlarga ega. Bu joylarda tuproq tarkibi o‘rtacha qumoq va unumdor allyuvial tuproqlardan iborat bo‘lib, ularning suv tutish qobiliyati yuqori darajada. Bahor oylarida namlik yetarli bo‘lishi va haroratning o‘rtacha iliq bo‘lishi yong‘oq daraxtining faol vegetatsiyasini va shira chiqarish jarayonini rag‘batlantiradi. Ayniqsa, tuproqning ozuqa elementlariga boyligi va yetarli darajadagi mexanik tarkibi shira miqdorini va uning sifatini oshiradi.

Boshqa tomondan, vodiyni markaziy va g‘arbiy hududlarida, jumladan, Rishton va O‘zbekiston tumanlarida, tuproqlar ko‘proq sho‘rlangan va suv resurslari cheklangan. Bunday hududlarda yong‘oq daraxtlari nisbatan sust o‘sadi, vegetatsiya davri qisqaradi va shira hosil qilish imkoniyatlari kamayadi. Quruq va iliq iqlim sharoiti, yog‘inlarning kamligi, yer osti suvlarining chuqur joylashuvi daraxtlarning oziqlanish sharoitini yomonlashtirib, shira hosildorligining pasayishiga olib keladi.

Yong‘oq daraxtlarining yoshiga va sog‘lig‘iga qarab ham shira chiqarish darajasi o‘zgaradi. Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, 15–25 yil oralig‘idagi, sog‘lom va kuchli daraxtlar shira chiqarish nuqtayi nazaridan eng optimal hisoblanadi. Juda yosh yoki qarib qolgan daraxtlarda shira hosil qilish faoliyati susayadi. Shu sababli, plantatsiyalarda daraxtlarning yoshi va ularning salomatligini muntazam nazorat qilish zarur. Tuproq-iqlim sharoitining yong‘oq shirasiga ta’siri bilan birga, agrotexnik tadbirlar ham muhim rol o‘ynaydi. Xususan, o‘z vaqtida amalga oshirilgan sug‘orish, organik va mineral o‘g‘itlardan foydalanish, tuproqni mulchalash va begona o‘tlarga qarshi kurashish shira hosildorligini sezilarli darajada oshiradi. Masalan, suv bilan yaxshi ta’minlangan hududlarda bir daraxtdan olingan shira miqdori o‘rtacha 2–3 baravar ko‘proq bo‘lgani kuzatilgan.

Agrotexnik tadbirlardan tashqari, iqlim o‘zgarishlariga moslashish choralarini ko‘rish ham zarur. So‘nggi yillarda bahor oylarida ob-havoning o‘zgaruvchanligi, ya’ni quruqlik va kechki sovuqlarning ko‘payishi yong‘oq shirasining miqdor va sifat ko‘rsatkichlariga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli, agroekologik monitoringni kuchaytirish, tuproq namligini saqlash texnologiyalarini joriy etish va moslashuvchan agrotexnika usullarini qo‘llash orqali shira hosildorligini barqaror saqlash mumkin. Umuman olganda, Farg‘ona vodiysida yong‘oq shirasining tarqalish xususiyatlari va uning hosildorligi tuproqning mexanik tarkibi, namlik darajasi, iqlim sharoiti va

amalgaga oshirilgan agrotexnik tadbirlar darajasiga bevosita bog'liqdir. Ushbu omillarni to'g'ri boshqarish va o'z vaqtida muvofiqlashtirish orqali yong'oq shirasidan olinadigan umumiy hosil hajmi va uning sifati yuqori darajada saqlanishi mumkin.

Xulosa

Farg'ona vodiysida yong'oq shirasining tarqalishi va hosildorligi ko'p jihatdan tuproq va iqlim sharoitiga bog'liq. Nam va unumdor tuproqli hududlarda yong'oq daraxtlaridan olingan shira miqdori va sifati yuqori bo'lib, quruq va sho'rlangan hududlarda esa aksincha, past bo'ladi. Yong'oq shirasining ishlab chiqarilishini barqarorlashtirish uchun tuproqni unumdor saqlash, sug'orish tizimlarini rivojlantirish va o'simliklarning salomatligini doimiy ravishda nazorat qilish zarur. Tadqiqot natijalari Farg'ona vodiysining yong'oq plantatsiyalarida shira hosildorligini oshirishga qaratilgan agrotexnik strategiyalarni ishlab chiqish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaev A.A., "O'zbekiston tuproqlari va ularning agroekologik tavsifi", Toshkent, 2017.
2. Karimov M.M., "Mevali daraxtlar agrotexnikasi", Toshkent, 2019.
3. Nazarov B.N., "Iqlim o'zgarishi va qishloq xo'jaligi ekinlari", Farg'ona, 2020.
4. Xolmatov S.S., "Farg'ona vodiysi tuproqlarining xususiyatlari va ulardan foydalanish", Andijon, 2018.
5. Rajabov A.K., "Yong'oqchilik asoslari", Toshkent, 2015.